

ВИННИЧЕНКОВЕ ПЕРЕДБАЧЕННЯ СУСПІЛЬНОГО Й ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ У "СОНЯШНІЙ МАШИНІ"

У галузі художньої літератури приділяється надзвичайна пошана письменникам, що прагнуть передбачити майбутні досягнення й розвиток людства. Твори, в котрих зображаються віщування про майбутні події, користуються неабиякою популярністю, виходять численними виданнями, перекладаються на різні мови. Наприклад, "Людина на місяці", повість про уявну подорож на місяць, перекладалася на чотири мови й видержала двадцять п'ять видань за перших тридцять років після появи¹). Варто звернути увагу на факт, що твір цей, написаний Францісом Годвіном, англійським єпископом, вийшов вперше друком у 1638 році. Від сімнадцятого століття пророчі твори приваблювали все більші кола читачів. Ніяк не зменшилась їх популярність за наших часів. Про це свідчить хоч би роман Артура Кларка "Кінець дитинства". Надрукований вперше 1953 року, цей твір досягнув тридцять п'ятого видання в 1976 році, й дотепер майже двадцять мільйонів примірників з творів Кларка "вийшло друком понад тридцятьма мовами"²).

З цих даних видно, що сучасні читачі надзвичайно захоплюються пророчим писанням. Але захоплення читачів все таки не в силі забезпечити світової слави для всіх пророчих творів. Дарма що в них подаються надзвичайно вірні передбачення, деякі пророчі твори, що з'явилися у нашому столітті, залишаються маловідомими, або ж їх зовсім забувають. Явний приклад цієї тенденції — роман Володимира Винниченка "Соняшна машина".

Винниченко написав "Соняшну машину" між 1922 і 1924 роками, під час перебування на Заході. Надрукували цей роман вперше на Україні 1928 року. Користаючись великою популярністю, він вийшов уже третім виданням 1930 року. Але відтоді цей роман став майже недоступним не лише читачам на Україні, але й за кордоном. Варто завважити, що видавництво "Прометей" намаглося випустити четверте видання "Соняшної машини". Проте, ця спроба кінчилася друком лише першої частини роману в 1962 році.

Якщо б усі три частини "Соняшної машини" були доступніші, то сучасні читачі напевно захоплювалися б складною архітектонікою твору. "Соняшну машину" можна сприймати як пригодницьку повість, як детективний роман, як філософський та психологічний роман, і також, як дуже вражаючий пророчий твір.

В нашу пору читачам легко завважити, що в "Соняшній машині" Винниченко передбачав цілком вірно декілька недавніх, або й сучасних явищ у галузях економіки, політики та в природничих науках. Наприклад, у зображенні індустріальної імперії Фрідріха Мертенса досить легко розпізнати обрис складу і функцій теперішніх багатонаціональних корпорацій. Винниченкове передба-

чення розвитку різних "королівств" та "імперій" в економії вповні підтвердилося світовими подіями. У романі автор також не раз підкреслює, що голови корпорацій матимуть колосальний вплив на владу держав та на інтернаціональну політику. Фрідріх Мертенс, наприклад, був президентом Об'єднаного Банку, і тому "німецький народ в особі свого парламенту готов хоч завтра йти за паном президентом хоч на край світу" (I, стор. 174). Подібний стан існує в інтернаціональних стосунках. У творі описується, як під час "Світового Конгресу", в котрому беруть участь делегати з багатьох держав, також "розліталися з різних країн Заходу приятелі й друзі та спочивають на березі зеленого бретонського моря. Зовсім собі приватна... компанійка... Всього душ тридцять... Вони абсолютно не мають ніякісного відношення до Конгресу. Вони не депутати парламентів, не міністри, не голови комісій, не президенти держав... І хіба що часом побалакають про се та те, а між іншим і про Конгрес... І дивись, яка кумедна річ: усе, що говорять між собою оті нулі, приватні знайомі, все те дивом якимсь у всіх промовах на Конгресі, що до слова повторяється!" (I, стор. 178). Читаючи такі описи, майже мимоволі усвідомлюєш, що зовсім подібний стан панує тепер в економічній політиці Заходу. Парламенти, конгреси, політичні партії та вільні вибори ніби існують і діють без жодних перепон в Європі й Америці. Проте, цілком згідно з передбаченням Винниченка, найголовніші політичні й економічні рішення робляться частіше всього не вибраними делегатами урядів, але головами та директорами гігантських корпорацій.

Не менш вражливим є Винниченкове зображення радикальної групи, котра окреслюється словом Інарк, що походить від "скорочення назви цієї організації: "Інтернаціональний Авангард Револьюційної Акції" (I, стор. 54). Цю підпільну організацію не визнають та ганьблять усі офіційні соціалістичні партії. Інарк — це нелегальна політична організація, мета якої є невинна й безжалісна боротьба проти політичних і економічних установ. Відділи Інарку очолюються інтелігенцією, але організація вербує членів з усіх професій. Члени Інарку присягають, що вони аж до смерти зберегатимуть таємницю й ставляться до своїх справ із скрайнім фанатизмом. Головна зброя Інарку — необмежений терор. І тому члени Інарку "вбивають видатних капіталістичних провідників, членів уряду, грабують банки, називаючи це експропріацією, пускаючи часом у повітря цілі будинки. Інарк є неминуче явище, логічний наслідок того соціально-політичного режиму, який установили сучасні господарі країн, це — природна реакція на деспотизм і соціальний терор королів біржі. Інарк є по всьому світі". (I, стор. 55). При читанні цих і дальших описів про терор

Інарку ста
з надзвич
й тактику
вживають
Россе та
світним я
вчинки кі
Німеччин
так часто
буденне
вістки пр
рів, дипл
здавалися
Винничен

Подібн
науці до
Винничен
няшної м
До того
ча правд
машина
скринько
ручний м
стина ма
званого
водилося
червона
няшне пр
вати для
ється в р
лося зов
не було
ці припу
дор Ме
побільш
струюват
ючи для
про вве
ного ро
більше
сподіват
зері й с
їжі. Отя
надав В
більшої
вірнішо

У тво
соняшно
рач сон
тільки
машини
ного пр
уявіть
ваше ав
вам зах
ченко п
енергії,
хідної д
Натомі
літичні
широко
питання
сучасні
більших

Інарку стає очевидно, що Винниченко передбачив з надзвичайною точністю не лише ідеологію, але й тактику партизанської війни по містах, яку вживають такі сучасні терористи, як Брігате Россе та інші терористичні банди, що стали всесвітнім явищем. Зовсім безжалісні й криваві вчинки кількох банд соціалістичних терористів у Німеччині, Італії та в Панамі описуються в пресі так часто, що ми вже починаємо сприймати їх, як буденне явище. Проте, лише кілька років тому вістки про шантажні викради та вбивства банкірів, дипломатів, суддів і голів держав напевно здавалися б зовсім неймовірними читачам роману Винниченка.

Подібним чином тільки найновіші розвідки в науці додали долю ймовірності соняшній машині Винниченка. Ще досить недавно концепція соняшної машини здавалася зовсім неможливою. До того ж зображення машини не вражало читача правдоподібністю, оскільки в романі соняшна машина подібна на старомодний фотоапарат скринькової форми, до котрого примонтований ручний млинок на каву. Єдина надзвичайна частина машини — спеціальна лінза з геліоніту, так званого соняшного каменя. Майже мимоволі доводилося вважати явною фантазією те, що якась червона лінза могла б вбирати й змінювати соняшне проміння так, щоб його можна було вживати для виробу синтетичної їжі, котра називається в романі "соняшним хлібом". Все це здавалося зовсім неймовірним, бо ж до недавнього часу не було можливим керувати напрямом світла. Але ці припущення змінилися в 1960 році, коли Теодор Мейман дав практичний доказ можливості збільшувати й керувати напрямом світла, сконструювавши першу модель лазера, використовуючи для цього лінзу з рубіну. Наразі ще невідомо про весь потенціал лазерів. Але, оскільки кожного року застосування лазерів відкриває все більше можливостей в галузях техніки, можна сподіватися, що в майбутньому вживатимуть лазери й соняшне проміння в продукції синтетичної їжі. Отже недавній розвиток лазерної технології надав Винниченковій соняшній машині значно більшої правдоподібності, зробив її набагато ймовірнішою.

У творі Винниченко згадує й про інше вжиття соняшної енергії. Він вказує, що геліонітовий збирач соняшної енергії можна буде "уживати не тільки для соняшної машини, але й для всякої машини. Взагалі замість різних газів і тому подібного прикласти до роботи соняшну енергію. І уявіть собі..., що ви ставите геліонітове скло у ваше авто чи аеро — і сонце понесе вас, куди вам захочеться". (III, стор. 159-60). Хоч Винниченко посилається на інші вживання соняшної енергії, він не описує докладно технології, необхідної для використання соняшного проміння. Натомість він зображує детально економічні, політичні й суспільні наслідки, котрі виникають з широкого використання соняшної енергії. Ці питання — найбільш актуальні й найцікавіші для сучасних читачів, оскільки вони стосуються найбільших проблем, що спіткають людство в неда-

лекому майбутньому: колосальна нестача їжі й енергії.

В "Соняшній машині" автор зображує зовсім вірно як ставляться голови індустрій та корпорацій до винаходу, що є дешевий й корисний для всіх. Як тільки д-р Рудольф Штор, геніальний німецький хемік, сконструював соняшну машину, володарі підприємств відразу почали ганьбити новий прилад та його винахідника. Вони й проголосили, що соняшна машина — химерний обман, а винахідники замкнули в дім божевільних. З огляду на це довелось Рудольфу Шторові передати в руки Інарку плани соняшної машини.

Цей епізод напевно примусить сучасного читача пригадати не один винахід, про котрий писалося в пресі, але потім його ніколи не виробляли для споживачів. В останній час стало відомо про кілька придушених винаходів. В недавній статті Еліот Джейнвей інформує нас про випадок, дуже подібний до того, що зображується в романі Винниченка. Джейнвей описує, як один американський хемік, Вільгельм Джей Гейл, винайшов у 1930-их роках дуже ефективний й значно дешевий спосіб виробу газоліни, змішуючи її з метиловим спиртом. Але спроба виробляти так званий "газоголь" "була знищена корпораційним союзом між Дю Понт і Стандарт Ойл з Нью Джерсі (теперішній Ексон). Дю Понт домінував не тільки в хемічній індустрії; він також контролював фірму Дженерал Моторс. Разом ці три корпорації переконали країну, щоб домішувати до газоліни оливу замість спирту"³). Крім того, підкреслює Джейнвей, дуже велику кількість метилового спирту можна виробляти з нафти при дистиляції газоліни. Проте, замість того, щоб продавати газоголь при нинішній нестачі енергії, нафтова індустрія надалі спалює "щороку 10 мільйонів фунтів етилу, спричинюючи чад, що підіймається над вежами для фракцій"⁴).

Беручи до уваги ці недавні вияснення, зовсім не тяжко переконатися, що в "Соняшній машині" автор передбачив дуже проникливо, що винаходи не будуть розповсюджуватися, якщо вони не забезпечуватимуть прибутків корпораціям та їхню повну владу в економії. Тому ж він описує досить чітко як голови корпорацій примусили уряд вживати всілякі засоби, щоб обов'язково притаїти винахід Штора, бо соняшна машина потребувала лише легко доступну соняшну енергію і давала можливість всім виробляти "соняшний хліб" з будь-якої рослини, навіть з трави та листя. Ця "соняшна їжа" стала величезною загрозою для корпорацій, бо ж вона мала в собі всі поживні речовини, і тому інші форми поживи стали непотрібними.

Рудольф Штор передбачив цілком вірно, що його соняшна машина, котру було дешево продукувати й легко нею оперувати, принесе багато користи всім людям, радше ніж даватиме прибутки корпораціям. Точно так, як уявляв Штор, соняшна машина звільнила людей від нудної праці, бо завдяки їй не треба було у поті чола заробляти щоденний хліб. Але Винниченко також доводить, що винахідник машини зовсім не сподівався побічних наслідків, які виникли з його ви-

находу. Завдяки соняшній машині скоро виникло загальне й цілковите безробіття. Кожний став користуватися вигодами безмежного дозвілля, а це довело до повного занепаду робочих сил і внаслідок цього перестали існувати всі суспільні установи. Не було ні уряду, ні війська, ні поліції. Отже вперше людина стала зовсім вільною, не стримувана й не керована ні суспільними, ані економічними чинниками. Однак, досягнувши абсолютної свободи, люди використовували її лише для безкоштовного ледарювання.

Винниченко старастяє передати докладно атмосферу лінощів, апатії й огидного отупіння, що виникає в бездіяльному житті. В цих описах він знову передбачив з надзвичайною точністю наслідки хронічної неактивності, — показав світогляд і побут, який панує серед людей, що постійно проживають у стані безробіття або ж є на державній субсидії. В "Соняшній машині" вміщена серйозна пересторога про небезпеку фізичної й психічної дегенерації, що виникає з прожиття, в якому зовсім непотрібно трудитися. Крім того, в романі підкреслюється, що ні науковці, ні винахідники не можуть передбачити більшості наслідків, які виникають з їхніх винаходів. Рудольф Штор, звісно, також не сподівався, й просто не міг передбачити на основі експериментів в лабораторії, остаточних наслідків, особливо суспільних, що їх приніс його винахід. А крім того, д-р Штор ніяк не міг розв'язати соціальну ділему, що виникла з його винаходу.

В "Соняшній машині" автор окреслив кілька проблем, які ми починаємо лише тепер усвідомлювати. Одна з них — це те, що майже в кожній галузі життя ми покладаємося у дуже великій мірі на науку й технологію. Проте ні ми, ні спеціалісти різних природознавчих наук не в стані передбачити точно й далекоглядно наслідків, що виникнуть з обширного користання виробами й приладами, створеними наукою й технікою. А ще гірше те, що ніхто не може ні з'ясувати, ні перевірити катастроф, що спричиняються людськими помилками чи механічною несправністю. Можна навести багато прикладів з жахливих випадків. Безумовно, до найгірших належить отруєння майже всього населення штату Мічиган. Ця катастрофа виникла з помилки при відісланні 40 мішків хемікалів у 1973 році. Внаслідок цього дуже отруйний і карциногенний хемікал "ПіБіБі" (багато бромистий ртутьдифеніл — polybrominated biphenyl) потрапив до так званого ланцюга поживи й тепер "майже 90 відсотків з дев'яти мільйонів людей в Мічиган мають "ПіБіБі" в товщі свого тіла"⁵). Досліди в лабораторіях доказали, що цей хемікал спричинює розвиток рака в щурах та затримує ріст мавп. Які наслідки від "ПіБіБі" виникнуть згодом у людей, ніхто не береться передбачити. Однак, читаючи "Соняшню машину", легко переконатись, що в романі автор подав докладний сценарій мічиганської катастрофи, оскільки він описав, як можна було отруїти кілька мільйонів людей, змінивши лише один хемічний склад при виробі лінз для соняшної машини.

Цією коротенькою довідкою, звичайно, немож-

ливо вичерпати всіх передбачень у творі Винниченка. Однак, доцільно завважити, що у "Соняшній машині" є також передбачення, котрі дотепер не здійснилися та навряд чи стануть колись реальним явищем. Але таких невдалих віщувань у романі небагато, й крім того, вони ніяк не зменшують вартости правдивих передбачень.

Читаючи про Винниченкове передбачення соняшної технології, несподіваних катастроф, що виникають з надмірного покладання на природні науки й технологію, як також і про точне передбачення розвитку корпоративної влади та про постановня радикальних соціалістичних банд, котрі нападуть на економічні й політичні установи, зовсім нетяжко розпізнати цілий ряд явищ, що стали частиною нашої дійсности. З огляду на це, не можна вважати "Соняшню машину" твором, в якому є кілька випадкових передбачень. Навпаки, цей роман висловлює надзвичайно вірний прогноз Винниченка про технічний і суспільний розвиток та про болючі проблеми нашого століття.

Пророчий твір Винниченка не менш добачливий, не менш влучний й зовсім не менш розважаючий, ніж подібні писання Євгенія Замятіна, Альдуса Гакслія й Джорджа Орвела. Але, на превеликий жаль, роман Винниченка значно менш відомий, ніж праці цих авторів. "Соняшна машина" насправді заслуговує більшої уваги, ніж вона мала до тепер, особливо на американському континенті. Якщо б цей твір був більш доступний, особливо в англійському перекладі, то він напевно розважав би читачів дотепніми передбаченнями, а в додаток, подавав би своєчасну пересторогу ширшим колам, звертаючи їхню увагу на проблеми, що виникають з наукових та технічних винаходів; таким чином більше число людей могло б значно краще оцінити пропозиції науковців, котрі аж занадто жадібно бажають розв'язати сподіваний всесвітній брак енергії та харчів шляхом генетичних маніпуляцій, обширним використанням соняшної енергії та продукуванням синтетичної поживи.

1) Юлій Кагарлицкий, "Как попасть на Луну?", *Фантастика*, 1968 (Москва, 1969), стор. 253.

2) Arthur C. Clarke. *Childhood's End* (New York, 1976), pp. 4, 219.

3) Eliot Janeway, "Gasohol: Solution to the Gas Shortage", *The Atlantic*, November, 1979, pp. 62, 64.

4) Там же.

5) Ted J. Rakstis, "The Poisoning of Michigan", *Readers Digest*, October, 1979, p. 200.

НЕ ЗАБУДЬТЕ
ВІДНОВИТИ
ПЕРЕДПЛАТУ
СВОЄЧАСНО!

А після
звернути
Послу
дес СВУ
річчя? Н
давай во
навіть пр
От іде
резня 19
Харкові
читаємо:

СБС
СПР
ТУТ

Заход
матични
сли і вс
ми журн
самі пер
мовим, т
Суд. Об
на місця
Правдін
ваченим
жанін, с
і нас і
півстолі

І з'
таж М.
єдине л
мий обв

Підво
лошує:

— Су
дотрима
лежать
джу це
оборони
суду.

Поміч
ніним і
— П
порушен

Розта
—Н
Зник
— Ч

Підво
лошує
газети
клев і